

Verstani rendszerek

A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN HASZNÁLT
VERSRENDSZEREK

Az ütemhangsúlyos verselés

- ▶ az ütem olyan kötött szótagszámú szövegegység, amelynek határait szünetek jelzik, s amelynek egyik szótagja hangsúlyos kell hogy legyen, a többi szótag hangsúlyértéke viszont kötetlen
- ▶ ezt az előírt helyre eső hangsúlyt nevezzük ütemhangsúlynak
- ▶ azonos versen belül lehetnek különböző szótagszámú ütemek is, de ilyenkor ezek váltakozásának rendje szabályozott

4 4 2
Bende vitéz || *lakodalmát* || *lakja* a

4 4 2
Hetekig tart... || *ma* van első || *napja*: a

4 4 2
Szól a zene, || *tárogató*, || *rézkürt*, b

4 4
Pörög a tánc, || *mint* az orsó; c

4 4
Bende kiált: || „*Ez* utolsó! c

4 4
Száraz ajkam || *eper-ajkat* x

4 2
*Szedeg*etni || *készül.*” b

-
- ▶ A költői szabadság megengedi, hogy a verssorok kisebb hányadában az ütem élén álló hangsúly hiányozzon.
 - ▶ A különböző szótagszámú ütemekből – ezek lehetnek akár egyszótagosak, akár hét-, nyolc- vagy még több szótagosak is – a magyar költészet rendkívül sokféle sorfajt hozott létre.
 - ▶ A legnevezetesebbek egyike közülük a *felező tizenkettes*, epikus költészetünk leggyakoribb ütemhangsúlyos formája, amely két 6 szótagos ütemből áll:

6 6
Hullatja levelét || az idő vén fája, a

6 6
Terítve hatalmas || rétegben alája; a

6 6
Én ez avart jártam; || tűnődve megálltam: b

6 6
Egy régi levélen || ezt írva találtam. b

(Arany J.: *Buda halála*)

-
- ▶ Lírai költészetünk hasonlóan nevezetes sorfaja a *felező nyolcas*, két 4 szótagos ütemmel.
 - ▶ Petőfi Sándor híres *Nemzeti dalának* versszakáiban is ilyen a sorok többsége:

4	4	a
<i>Talpra magyar, hí a haza!</i>		
4	4	a
<i>Itt az idő, most vagy soha!</i>		
4	4	b
<i>Rabok legyünk vagy szabadok?</i>		
4	4	b
<i>Ez a kérdés, válasszatok! —</i>		
4	4	x
<i>A magyarok istenére</i>		
3		c
<i>Esküszünk,</i>		
4	4	x
<i>Esküszünk, hogy rabok tovább</i>		
3		c
<i>Nem leszünk!</i>		

Időmértékes verselés

- ▶ Ritmusát az adja, hogy szövegeiben olyan egységek ismétlődnek, amelyekben a szótagok időértéke van meghatározva.
- ▶ Ezek az egységek legtöbb esetben úgynevezett verslábak.

-
- ▶ Az időmérték alapja a szótagok időtartama.
 - ▶ A szótag az időmértékes versritmusban a következő magánhangzóig terjed, függetlenül attól, hogy a következő magánhangzó ugyanabban a szóban vagy a rá következőben található.

A szótag rövid, ha a magánhangzója rövid, és utána legfeljebb egy rövid mássalhangzó van.

A szótag hosszú, ha a magánhangzója hosszú vagy ha a rövid magánhangzó után legalább két rövid mássalhangzó szerepel.

A hosszú szótag jele az elemzési képletben: —

A rövid szótag jele: U

<u>A versláb neve</u>	<u>képlete</u>	<u>példa</u>
pirrichius	U U	pici
jambus	U —	szökő
trocheus	— U	lejtí
daktilus	— U U	lengedi
anapesztus	U U —	lebegő
spondeus	— —	lépő
krétikus	— U —	ugrató
choriambus	— U U —	lengedező

-
- ▶ Helyettesítő lábak: ilyen lábak ismétlődésére épülő versek nincsenek ugyan, de gyakori eset, hogy az „igazi” verslábakat spondeusok, pirrichiusok pótolják.

-
- ▶ Legelterjedtebb időmértékes versformánk a jambikus vers, amely szigorú formájában csak jambusokból és ezeket helyettesítő spondeusokból áll, s a sor utolsó lába mindig jambus kell hogy legyen:

— — | u — | u — | u — | u
Én szen|vedek, | s pedig | miat|tad,

a

u — | u — | u — | u — | u
Miol|ta szí|vem el|ragad|tad,

a

— — | u — | u —
Édes | kegyet|lenem!

b

u — | u — | u — | u — | u — | u
El-el|halok, | mihelyt | te jutsz | eszem|be,

c

— — | u — | u — | u — | u
S így kell | talán | e gyöt|relem|be

c

u — | u — | u —
Örök|re sín|lenem

b

(Csokonai Vitéz M.: *Még egyszer Lillához*)

-
- ▶ A későbbiekben a jambusvers kötöttsége rendkívüli mértékben fellazult, a költők pirrichiusokat, sőt trocheusokat is szabadon belekevertek, s ebben a modern formában a szótagszám megtartása mellett már csupán az a szabály, hogy a lábak nagyobb része legyen jambus, és az utolsó láb általában az legyen.

-
- ▶ Rendkívül híres forma a klasszikus eposzok hagyományos sorfaja, a hexameter. Ez öt daktilusból és egy sorzáró trocheusból áll; ezeket mindenütt helyettesítheti spondeus, kivéve az utolsó előtti (ötödik) lábat, amelynek mindig daktilusnak kell lennie:

— u u | — — | — — | — u u | — uu | — —
Régi di|csősé|günk, hol | késel az | éji ho|mályban?

— u u | — u u | — u u | — — | — u u | — —
Századok | ültenek | el, s te a|lattok | mélyen e|nyésző

— — | — uu | — — | — uu | — u u | — u
Fénnyel | jársz egye|dül. Raj|tad sürü | fellegek, | és a

— uu | — — | — uu | — uu | — uu | — —
Bús fele|dékeny|ség koszo|rútlan a|lakja le|begnek.

(Vörösmarty M.: *Zalán futása*)

- ▶ Az időmértékes verselés európai formái az ókori görög költészetben alakultak ki, s innen terjedtek el a latin költészet közvetítésével.
- ▶ Létezik azonban ilyen vers Európán kívül is: a klasszikus indiai és arab vers szintén időmértékes.
- ▶ A görög – latin versformák eredetileg rímtelenek voltak, a magyar időmértékes vers (főként, ha nem a görög – latin képleteket követi) gyakran rímes.

A szimultán vers

- ▶ Minthogy a magyar nyelv egyaránt alkalmas az ütemhangsúlyos és az időmértékes verselésre, gyakran előfordul, hogy egyes költeményeinkben mind az ütemhangsúlyos, mind az időmértékes vers ritmusa egyszerre érvényesül. Ezeket nevezzük szimultán verseknek.
- ▶ Arany János *Toldijában* pl. az ütemhangsúlyos felező tizenkettes lüktetése trocheusi ritmussal párosul.

-
- ▶ A kétféle versrendszer ilyen együttélése ritka, de nemcsak a magyar költészetben létezik: pl. a finn és az észt nyelv is egyformán alkalmas az időmértékes és hangsúlyos verselésre.

Köszönöm a figyelmet!